

3. Електронний веб-ресурс. — <http://www.adme.ua/archive/> 2008/09/24/
4. Електронний веб-ресурс. — <http://credit-agricole.com.ua/rus/about/video/>
5. Електронний веб-ресурс. — http://www.nadra.com.ua/site/page.php?lang=RU&id_part=824
6. Електронний веб-ресурс. — <http://www.adme.ru/celebrity-marketing/bank-trast-zapustil-novuyu-reklamu-s-bryusom-uillisom-nebo-236955/>
7. Електронний веб-ресурс. — <http://www.vtb.com.ua/about/press-centre/releases/100395/>
8. Електронний веб-ресурс. — <http://www.unicredit.com.ua/news/view/288/>
9. Електронний веб-ресурс. — <http://www.forum.ua>

Стаття надійшла до редакції 19.10.2011

УДК 336.71

О. О. Чуб,

д-р екон. наук, професор кафедри банківської справи,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ТЕОРИЯ ВПЛИВУ ПРАВ ВЛАСНОСТІ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКУ

АНОТАЦІЯ. У статті розглядаються основні економічні підходи до дослідження теорії впливу прав власності на ефективність діяльності банку, пропонується ускладнити що існують моделі банку з урахуванням чинників, що відображають структуру власності.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: права, банк, ефективність діяльності банку, мета діяльності банку, інституційна економіка, правила, інститут, трансакція, трансформаційні витрати, транзакційні витрати, теорія прав власності.

АННОТАЦИЯ. В статье рассматриваются основные экономические подходы к исследованию теории влияния прав собственности на эффективность деятельности банка, предлагается усложнить существующие модели банка с учетом факторов, которые отображают структуру собственности.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: права, банк, эффективность деятельности банка, цель деятельности банка, институциональная экономика, правила, институт, трансакция, трансформационные расходы, трансакционные расходы, теория прав собственности.

ABSTRACT. The article reviews the main approaches to the study of economic theory of property rights influence the efficiency of the bank, it is

proposed to complicate existing model of the bank subject to factors that reflect the ownership structure.

KEY WORDS: right, bank, bank performance, the purpose of the bank, institutional economics, regulations, institute, transaction, transformation costs, transaction costs, theory of property rights.

Питання походження прав, їх розвитку і впливу на економічну діяльність людини викликають інтерес із моменту появи простих форм правового регулювання, які були набором правил для регулювання задоволення соціальних і біологічних потреб людей на ранніх етапах розвитку суспільства. На початку свого розвитку права виступали головним чином у формі звичаїв, але в процесі розвитку цивілізації вони стали приймати розвиненіші нормативноцінні форми регулювання.

У сучасній економіці суб'єктом, що досить сильно впливає на характер, динаміку і специфіку ринкових операцій, а також є однією з основних форм організації взаємодії індивідів виступає банк. Для функціонування банку необхідні ресурси, які дозволяють організовувати роботу осіб і спрямувати їх діяльність на виконання цілей, поставлених перед організацією. В даному випадку мета виступає як безпосередній мотив, що направляє і регулює дії індивідів, визначаючи спосіб і характер їх взаємодії.

Ефективність діяльності банку виступає як характеристика успішності досягнення поставлених цілей. Сучасні методи оцінки ефективності різноманітні і дозволяють оцінити діяльність банку з різних сторін. Різноманітність підходів у першу чергу пояснюється існуванням декількох напрямів економічного аналізу поведінки економічних суб'єктів. Особливості різних способів аналізу базуються на принципах і методах дослідження сутності банку (об'єкту аналізу), причин його існування і способів функціонування.

У сфері банківської діяльності питання адекватного визначення економічної ефективності набувають особливої актуальності. Це пояснюється насамперед тією значною роллю, яку відіграють банки в сучасних економічних відносинах. Призначення банківської системи як важливої ланки фінансового механізму будь-якої держави полягає в забезпеченні процесу відтворення виробництва, безперерйному здійсненні розрахунків, налагодженні стабільних фінансово-економічних відносин з іншими країнами. Основні макроекономічні індикатори, зокрема такі, як грошова маса, темпи інфляції, процентні ставки, валютний курс безпосередньо пов'язані з діяльністю банківської системи, а її здатність

трансформувати заощадження в інвестиції суттєво впливає на ефективність процесів перерозподілу суспільного капіталу між галузями економіки. Банки приймають активну участь у перерозподілі фінансових потоків та обслуговуванні суб'єктів підприємницької діяльності. Тому очевидно, що ефективність функціонування як окремих суб'єктів ринку, так і економічної системи в цілому значною мірою залежить від ефективної роботи банківської системи країни. Отже, за сучасних умов проблема визначення економічної ефективності банківської діяльності постає у новому світлі та потребує дослідження з позицій системності.

Разом з тим слід відзначити, що підвищення економічної ефективності не завжди мало пріоритетне значення в діяльності банків. Зокрема на початковому етапі становлення вітчизняної банківської системи ці питання не дістали належного розвитку внаслідок того, що прибутковість діяльності банків забезпечувалася в основному за рахунок інфляційних процесів.

Дж. Сінкі віддає перевагу визначенню концепції банку як портфеля або балансу, і розуміючи під портфелем — портфель активів, що приносять дохід. Природно банк, як фінансове, а не виробниче підприємство, формує портфель активів використовуючи позикові засоби. У даному підході Дж. Сінкі визначає, що пріоритетним завданням банку є отримання доходу та зазначає, що банки не продають гроші, а позичають, і для банкіра важливіше не факт кредитування суб'єкта економіки, що має потребу, а факт повернення позики цілком, без втрат (той нюанс, що за надання позики банкір повинен отримати грошову премію, навіть не обговорюється, як само собою зрозумілий) [1].

Неокласична теорія як головну мету існування будь-якої фірми, в тому числі і банку, визначає отримання максимального прибутку. У такому разі діяльність банку описується за допомогою функції:

$$Q = f(K, L), \quad (1)$$

де Q — обсяг наданих операцій; f — деяка функція, що описує стратегію розвитку банку; K, L — обсяги витрачених ресурсів (у даному випадку депозитні та недепозитні пасиви і праця відповідно).

Прибуток у такому разі визначається виходячи з різниці загального доходу і загальних витрат:

$$I = TR - TC, \quad (2)$$

де TR — загальний дохід; TC — загальні витрати.

Загальний дохід і загальні витрати визначаються таким чином:

$$TR = Q * P, \quad (3)$$

$$TC = K * r + L * w, \quad (4)$$

де Q — процентні та непроцентні доходи; P — величина процентів за кредитами та ціна за послуги; r — вартість одиниці залучених або запозичених коштів як ресурсу; w — вартість одиниці праці як ресурсу.

Підставляючи відомі складові у формулу визначення прибутку, отримуємо функцію прибутку:

$$I = Q * P - (K * r + L * w). \quad (5).$$

Початковими показниками для неокласичного аналізу будуть:

- ціни на ресурси;
- поточні витрати;
- банківські продукти та послуги;
- отриманий прибуток.

Перший і другий показники дозволяють дослідникові оцінити витрати банку, третій — об'єм наданих послуг і проданих банківських продуктів, четвертий — ефективність у цілому.

Неокласичний підхід до оцінки ефективності банку не є всебічним, оскільки представники неокласичного напряму зосередили увагу на аналізі тільки однієї характеристики — співвідношення витрат і випуску і упустили з уваги важливий чинник — чинник власності на ресурси. Аналіз поведінки фірми зводиться до вибору між короткостроковим і довгостроковим періодами, варіантом поведінки, характерним для досконалої або недосконалою конкуренції. Отже фірма виступає у якості єдиної і неподільної одиниці, яка трансформує ресурси в продукти відповідно до характеру виробничої функції і умовами зовнішнього середовища [2, с. 14]. Проблеми внутрішньо-організаційної структури банку (його ієрархічна структура, процеси внутрішнього управління і ухвалення рішень, цільові установки) у неокласичному підході не розглядаються.

Поступово, в процесі розвитку теорії економічного аналізу, змінювалися підходи до визначення цілей існування і діяльності банку. Прибуток як єдина і головна мета існування банку почали ставити під сумнів й представники управлінської теорії аналізу висловлюють критичні зауваження щодо такого погляду, оскільки він не дає змоги передбачити поведінку конкретного банку [3,

с. 89]. Побудову моделі банку на основі припущення про максимізацію прибутку доречно доповнити обмеженнями щодо поведінки агентів, а тому з метою формалізації опису цілей діяльності банку використовують функції корисності агентів [2, с. 17]. Також вагомим є питання визначення особистих цілей стейкхолдерів, які приймають участь у вирішенні питань розподілу прибутку, оскільки інколи у процесі прийняття управлінських рішень може ставитися акцент на збереження влади.

Прагнення уникнути ризиків може суттєво вплинути на прийняття управлінських рішень, і навіть відносно консервативні методи отримання більшого прибутку можуть не використовуватися. Положення управлінської теорії отримали свій подальший розвиток у працях економістів — інституціоналістів, які досліджували проблеми відносин у рамках агентської теорії. Інституційна економіка розглядає поведінку економічних обмежено раціональних суб'єктів у межах певних правил, оскільки «правила — це моделі або зразки поведінки говорять про те, як слід поводитися» [4, с. 18], й визначає наступну структуру правил:

- ситуація — умова для правила;
- індивід — адресат правила;
- дія, що наказує, — зміст правила;
- санкції — покарання за невиконання розпорядження;
- гарант правила — суб'єкт, що застосовує санкції до порушника.

За такого підходу банк розглядається як сукупність правил і зовнішнього механізму впливу на індивідів. У межах банку індивіди реалізують певну сукупність транзакцій щодо прав власності, та несуть певні витрати, пов'язані або із зміною / відтворенням фізичних характеристик — трансформаційні витрати, або із зміною інституційних характеристик — транзакційні витрати.

Прийнято виділяти дві основні причини виникнення транзакційних витрат: неспівпадання економічних інтересів агентів і феномен невизначеності, також слід наголосити, що значення має не тільки абсолютна величина транзакційних витрат, але й структура та динаміка витрат (співвідношення трансформаційних і транзакційних витрат) [5, с. 124]. Обмін, що персоналізується, завдяки частому повторенню операцій з одними і тими ж контрагентами (що знижує або зовсім зводить до нуля ймовірність опортуністичної поведінки) дозволяє учасникам знизити транзакційні витрати, спеціалізація у свою чергу виступає як чинник, що впливає на зниження трансформаційних витрат.

Оскільки в процесі свого функціонування ринок породжує визначений рівень витрат, то банк, у свою чергу, намагається скоротити витрати за допомогою введення окремих актів управління. Витрати використання ринкового механізму цін знижуються шляхом його заміни актами управління усередині банку. Право ухвалення рішення передається індивідові або спеціальному органу, що також дозволяє отримати вигоди від спеціалізації в управлінні активами. Заміна ринкових операцій управління прямими директивами забезпечує економію транзакційних витрат. Як найбільшу перевагу банку доречно виділити достатню різноманітність і велику точність інструментів управління, які можуть бути використані [3, с. 36]. Банк може також віддати перевагу інтернаціоналізації з метою скорочення інформаційних потоків, яке обумовлюється структурними відмінностями між банками і ринками.

У випадках, коли банк вирішує питання мінімізації транзакційних витрат успішніше, ніж ринок, він його витісняє. В інституційній економічній теорії існують інші підходи до вивчення організацій, зокрема інституційна теорія прав власності розглядає фірму (банк) як коаліцію власників, що кооперують капітал та пов'язані між собою системою складно структурованих контрактів. Ядро такої коаліції утворює довготривалий контракт «відносин» з приводу взаємозалежних ресурсів, а сама коаліція забезпечує їм квазі-ренду, яку вони ділять між собою, тому економічно вони зацікавлені один в одному та у продовженні співпраці [6].

У теорії прав власності власність розглядається як відносини між людьми. І відповідно будь-який обмін розглядається як обмін повноваженнями у межах укладених контрактів, а контракт, впливаючи на діяльність долучених економічних суб'єктів, виступає як засіб специфікації прав власності, предмету обміну. Використання постулатів інституційної теорії прав власності дозволить всебічно та досить досконало досліджувати чинники, що впливають на діяльність економічної організації. Об'єктом дослідження в інституційній теорії виступає право власності, будь-який обмін відбувається в рамках укладених контрактів і це дозволяє підійти до вивчення внутрішнього середовища банку з погляду контрактного регулювання процесів обміну правами. У сучасній економіці можна спостерігати масштабну зміну структури прав власності не тільки на великі банківські установи, але і на банки третьої та четвертої груп. Поштовхом для цього послужили, по-перше, зміни національного законодавства в частині доступу іноземного банківського капіталу на національний ринок, та, по-друге, всепоглинаючий процес глобалізації економік в ці-

лому та банківського сектору зокрема. Характер змін, що відбуваються з банком, служить віддзеркаленням процесів, що відбуваються у напрямі зміни структури прав власності в економіці. Проте якщо такі великомасштабні процеси специфікації прав власності відбуваються достатньо рідко, то іншим процесом, який відбувається в економіці постійно, вважається перерозподіл прав власності. Це процес, який, з одного боку, служить стимулом для ефективного використання ресурсу, на який закріплено право власності, а з іншої — відображає ситуацію, що склалася на даний момент в економіці.

Не можна не відзначити, що якісний аналіз діяльності організації може проходити на різних рівнях організаційної ієрархії і, відповідно, проводиться з різною метою, що в свою чергу суттєво впливає на вибір інструментів, методів і способів аналізу. У сучасній економіці найбільш актуальні і широко використовуються неокласичні методи аналізу, популярність яких пояснюється їх здатністю зробити емпіричний аналіз і висновки у вигляді кількісних результатів, які якраз і необхідні менеджерам і власникам банку для визначення стратегічних напрямів у діяльності. З цієї точки зору найактуальніший напрям дослідження в інституційній економічній теорії — створення моделі для оцінки можливого впливу зміни структури прав власності на ефективність діяльності банку, яка повинна враховувати безліч чинників: маркетингові і технологічні можливості, структуру прав власності, цілі акціонерів і керівника, систему стимулів і мотивації керівника, законодавче поле.

Література

1. *Синки Дж.* Управление финансами в коммерческих банках. — М.: Catallaxy, 1994. — 820 с.
 2. *Даниленко Т. А.* Фирма как институт в российской экономике: Дис. ... канд.экон. наук/ Т.А. Даниленко. — Воронеж: Воронежский государственный университет, 2004.
 3. Вехи экономической мысли. Теория фирмы. Т. 2 / Под ред. В. М. Гальперина. — СПб.: Экономическая школа, 2000. — 534 с.
 4. Институциональная экономика. Новая институциональная экономическая теория: учебник для студ. вузов по эконом. специальностям / Под ред. А. А. Аузана. — М.: Инфра-М, 2005. — 415 с.
 5. *Шаститко А. Е.* Институциональная экономика: теория и методология: Дис.... д-ра экон. наук. — М.: Изд. МГУ, 1999.
 6. *Капелюшиков Р. И.* Экономическая теория прав собственности (методология, основные понятия, круг проблем)// www.libertarium.ru.
- Стаття надійшла до редакції 09.08.2011